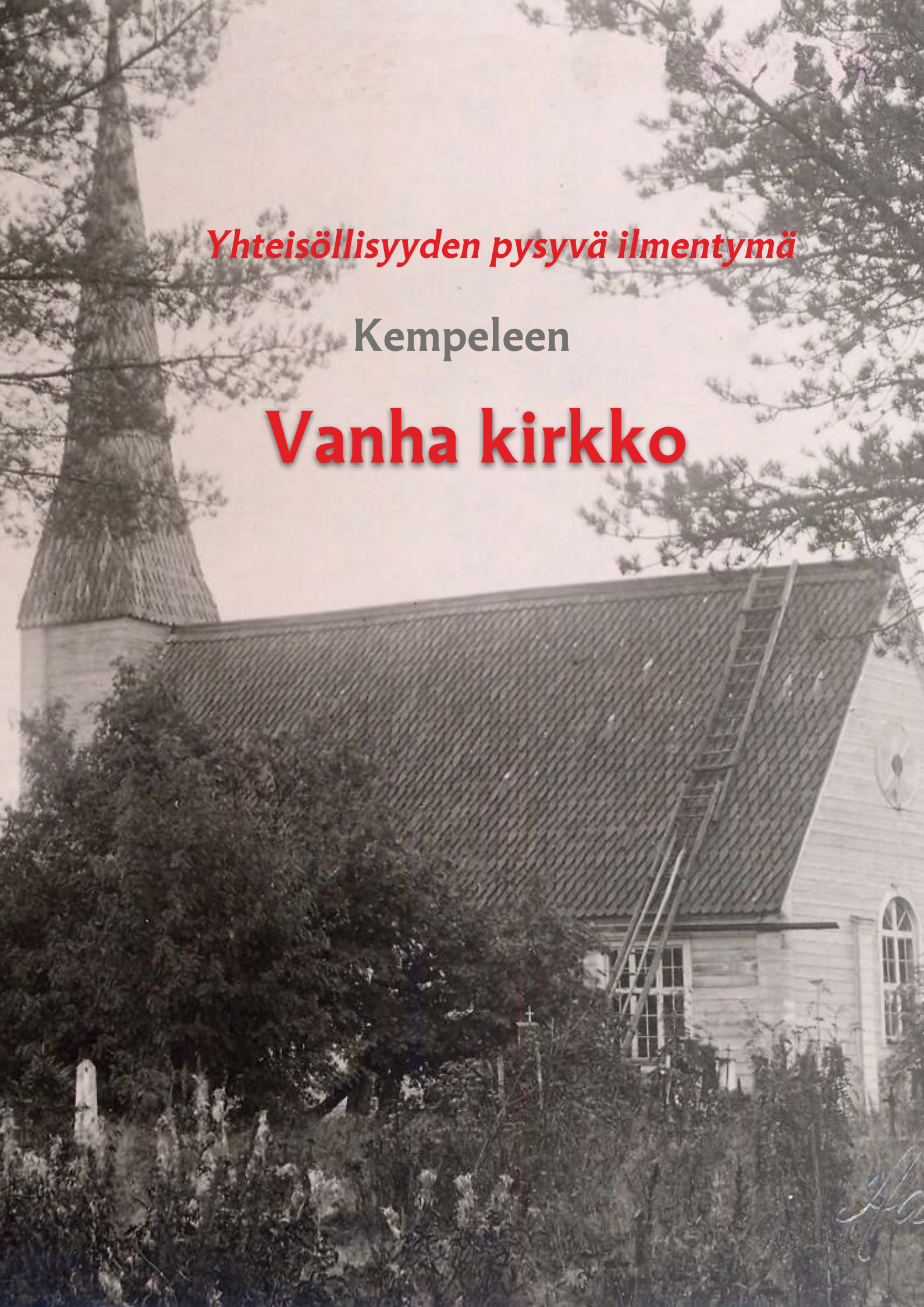

Yhteisöllisyyden pysyvä ilmentymä

Kempeleen

Vanha kirkko

Yhteisöllisyyden pysyvä ilmentymä Kempeleen itsenäiseksi kunnaksi avittanut vanha kirkko 320-vuotias

Kirkonmäki on numero yksi Kempeleen kunnan kulttuuriympäristöohjelman 10 kärjessä luettelossa. Luokitus on itsestään selvä. Muista kirkkohteista ei ole kilpailijaksi ykköspaikalle, niin arvokkaita kuin nekin ovat.

Mäelle nimen antaneen, vuoden 2011 syksyllä 320 vuoden iän saavuttavan vanhan kirkon valmistuminen vuonna 1691 mahdollisti Kempeleelle täydet kappeliseurakunnan oikeudet vuonna 1774. Lainsäädäntö johti Kempeleessäkin kunnallishallintoon vuonna 1867. Vasta sen jälkeen, vuonna 1899, Kempele tunnustettiin täysin itsenäiseksi seurakunnaksi.

Nykyisin kirkkoja on kaksi. Vuonna 1993 kirkonmälle vanhan kirkon eteläpuolelle, sopivan etäisyyden päähän, vihittiin voimakkaasti kasvavan seurakunnan käyttöön uusi Pyhän Kolminaisuuden kirkko.

Jo kempeleläisten varhaisen yhteishengen säilyneenä muistomerkkinä vanhalla kirkolla on mittaamaton arvo. Vielä merkittävämpää on, että kaunis, satoja vuosia jumalanpalveluksiin käytetty kirkkorakennus kuuluu valtakunnan mitassakin rakennusperintömme aarteistoon. Menneinä vuosisatoina sovellettu nerokas suomalaisen hirsikirkkorakentamisen keksintö, tukipilarit, vahvistavat sen rakenteita. 1600- ja 1700-luvulla rakennettuja tukipilarikirkkoja on jäljellä enää 11. Kesäisin vanha kirkko on edelleen "aktiivipalveluksessa".

1600-luvun historiaa tutkivasta nykyihmisestä tuntuu käsittämättömältä, kuinka kempeleläiset jakoivat ja kykenivät toistuneiden nälkävuosien koettelemina kirkon rakentamisurakkaan. Oman seurakunnan saamiseen on täytynyt olla palava tahto. Samaa yhteisen ja itsellisen kempeleläisyyden henkeä on säilynyt tähän päivään saakka kuten on säilynyt vanha kirkkokin.

Seurakunnat huolehtivat ennen kunnallishallinnon perustamista monista sellaisista palveluista, jotka nykyään kuuluvat kunnille, osin myös valtiolle. Omaa seurakuntaa tavoittelemalla pyrittiin muun muassa tehokkaampaan opetukseen.

Lupa saarnahuoneelle - tehtiin kirkko

Limingan ja Oulun kiistelyn kohteena toistuvasti ollut, vuonna 1565 omaa nimeään kantavaksi kyläksi korotettu Kempele kuului useiden Ruotsin kuninkaan vahvistamien asiakirjojen mukaan Limingan emäseurakunnan yhteyteen. Kylässä oli tuolloin 19 taloa. Kempeleessä paheksuttiin jatkuvasti Limingan pappien vähäiseksi koettua intoa käydä virkatehtävissä sivukylillä, joissa kuitenkin väestö lisääntyi jatkuvasti. Samaa ilmapiiriä oli Oulunsalossa.

Naapurikylällä otettiin ohjat omiin käsiin. Oulunsalolaiset rakensivat ilman lupaa itselleen kirkon vuonna 1665. Se kirkko on palanut.

Kempeleessä toimittiin samalla menetelmällä ja aloiteltiin kirkon rakentamista tunnetun kirkonrakentajan, Tyrnävän Ängeslevältä kotoisin olevan Matti Härmän johdolla ilmeisesti vuonna 1686. Aloitusvuosi on kirjattu rakentamisvuodeksi kirkon katon sidehirteen. Kempele saikin vuonna 1688 piispa Johannes Gezeliukselta luvan oman saarnahuoneen perustamiselle.

Lukipa luvassa mitä luki, tarkoitukseen hankituista hirsistä nousi goottilaistyylinen länsitornillinen tukipilarikirkko. Pituutta kertyi 17 metriä, leveyttä 9 metriä. Istumapaikkojen määräksi arvioitiin 230. Tilaa oli silloisiin tarpeisiin huppeasti.

Siro torni kurotti tuolloisissa oloissa huikeaan 24 metrin korkeuteen. Kunnaaltaan kirkko näkyi kauas ja toimi ansiokkaasti myös merenkävijöiden opasteena. Kirkon oivallisesta sijainnista keskusteltaessa muistetaan usein Kempeleen pitkäaikaisen kirkkoherran ja kotiseutuhistorian tutkijan, rovasti Kaarlo Ilmari Cajanuksen (virassa vuosina 1929-1966) kuvailu hänen kirjoittamastaan teoksesta Kempeleen seurakunnan vaiheita:

"Temppeli ei sijaitse ihmishälinän keskellä eikä liioin metsän sydämessä. Näiden rajalla, siinä, missä arkipäivän levottomuus lakkaa ja metsän rauha alkaa, on sen paikka. Pienellä kunnaalla sijaiten hallitsee se laajalti alavaa ympäristöä; sen jalopiirteinen torni näkyy kauas. Edelleen sijaitsee se sopivasti asutuksen keskellä. Pyhäisin riennetään sen helmaan jokaiselta ilmansuunnalta. Sopivampaa kirkon paikkaa ei löydy vieläkään."

Komeasti uusi temppeli esittäytyi myös viereistä Suomen päätieltä, Pohjanmaan rantamaantietä liikkuville. Kaikille tuli selväksi, että ollaan paikkakunnalla, jossa halutaan ja kyetään toimimaan oman kirkon yhteydessä. Myös Ruotsin valtakunnan mahtiväkeä matkusti maitse kulkiessaan juuri tuota reittiä. Vanhan kirkon tuntumassa aina 1950-luvulle saakka soljui entisen Pohjanmaan rantamaantien kohdalla valtatie 4:n liikenne. Tänäpäin väylä kantaa nimeä Piriläntie.

Nykyisin kirkonmäen eteläpuolella, lähellä uutta kirkkoa kulkee vilkasliikenteinen Kempeleen ja Oulunsalon välinen tie. Silti kirkkotarhassa voi edelleen aistia rauhaisen tunnelman.

Korjauksia, mutta myös kaunistamista

Vailla huoltoa yksikään rakennus ei säily vuosisatoja, eivät myöskään nykytekniikan tietämyksen mukaan pystytetyt talot. Niinpä Kempeleen vanhaa kirkkoa on kunnostettu ja huollettu lukuisia kertoja. Joskus on oltu pakon edessä, joskus parempina aikoina on tartuttu toimeen pyhäkön kaunistamisen vuoksi.

Huollon ja remontoinnin laiminlyömisestä karuista seurauksista kertoo esimerkiksi Munsalan kirkonkokouksen pöytäkirjamerkintä vuodelta 1756: "Kirkot eivät kestä kuin 60-80 vuotta." Tuossa yhteydessä on varmasti puhuttu puukirkkoista, jollaisia useimmat Suomen kirkot olivat.

Kempeleessä ei ole hyväksytty tuollaisia arvioita. Jo 1700-luvulla kirkkoa remontoitiin useita kertoja. 1780-luvulla käytettiin rahaa myös pyhäkön ilmeen elävöittämiseen ja kaunistamiseen teettämällä kirkkomaalari Mikael Toppeliuksella seinämaalaukset, joita niin tämän kirjoittaja kuin varmasti moni muukin kempeleessä lapsuutensa ja nuoruutensa elänyt on joskus saarnan kuuntelemisen sijaan tullut katselleeksi. Ja siirtynyt mielikuvissaan niiden maisemiin. Vaikkapa Jeesuksen syntymätallia kuvaavassa teoksessa, sopivasti saarnastuolin takana, on kosolti kiintoisia yksityiskohtia. On tietysti Maria-äiti sylissä vastasyntynyt Jeesus, on härkä ja aasi pilttuussaan, on justeerisaha puuseppä Joosefin käsissä, ovat joulun ihmettä katsomaan tulleet paimenet.

Alttaritauluista toinen kuvaa paljon ankeampaa asiaa, Jeesuksen ristinkuolemaa. Toisessa siirrytään ylösnousemuksen ihmeeseen.

Liimavärein toteutettuja maalauksia on sittemmin huolekkaasti restauroitu. Ei tosin niin usein kuin ne nykykäsityksen mukaan huoltoa tarvitsevat eli noin 50 vuoden välein.

Tornin kohtalonhetkiä

Hoikan tornin kanssa on oltu muutamia kertoja totisen paikan edessä. Jopa niin, että heinäkuun lopulla vuonna 1836 Limingassa pidetyssä rovastintarkastuksessa edellytettiin tornin välitöntä purkamista, "koska se varsinkin voimakkaammalla tuulella uhkaa syöksyä alas ja särkeä koko kirkon".

Eiväthän kempeleläiset mokomaan ryhtyneet, ei nyt sentään tutuksi käyntyä tornia kaatamaan.

Laajahkoon työhön oli kuitenkin käytävä kirkossa elokuussa 1848 pidetyn kokouksen päätösten perusteella. Valitut tarkastusmiehet totesivat aiheelliseksi vahvistaa miltei kauttaaltaan kirkon alun alkaen liian huterosti tehtyä perustusta. Myös pari uutta ikkunaa katsottiin tarpeelliseksi. Ja taas oli torni uhattuna. Nyt sitä vaadittiin tyypistettäväksi niin, että huippu yltäisi ainoasaan kolme sylvää yli kirkon katon harjan. Tarkastusmiesten tahto toteutui pitkälti. Mutta ei tornin osalta. Sen runkoa päätettiin vahvistaa. Uusi tornin kate tehtiin entiseen malliin paanuista, vaikka säästäväisempi pystylaudoituskinn oli saanut kannatusta.

Tornin kanssa touhuttiin myös 1954-55 läpi viedyn laajan peruskorjauksen yhteydessä. 1,5 metrin kallistuma länteen oikaistiin.

Seurakunnan päättäjät ansaitsevat hatunnoston siitä, että tornin kanssa on oltu kärsivällisiä ja huolekkaita. Lyhyemmän tornin kera kokonaisuus ei olisi läheskään yhtä tyylikäs puhumattakaan, että aikanaan esitetyt vaatimukset täydellisestä poistamisesta olisi hyväksytty.

Isoviha rusikoi seurakuntaa

Synkin ajanjakso vanhan kirkon olemassaolon historiassa osuu Isonvihan (1714-1721) aikaan, erityisesti vuosille 1715-16. Tuolloin venäläiset riehuiivat koko Suomessa tuhoisasti. Saatiin katkera opetus siitä, kuinka kehnosti Ruotsin valtakunta pystyi suojelemaan itäistä maakuntaansa. Vainolainen poltti myös monia kirkkoja poroksi. Kempeleessä siltä säästyttiin, koska venäläiset katsoivat hyväksi käyttää kirkkorakennusta hevostallina. Hirveintä oli tietysti se, että maahan tunkeutujat tappoivat, pieksivät ja orjuuttivat kansaa. Kempeleessä venäläiset surmasivat 136 ihmistä ja veivät mennessään orjiksi 32 lähinnä lasta tai nuorta. Koko Limingan emäseurakunnassa vastaavat luvut olivat 2124 tapettua ja 454 mukaan pakotettua. Asuntoja tuhottiin laajamittaisesti.

Ryöstösaaliin joukossa lähti Kempeleen ensimmäinen kirkonkello. Kaikki arvaavat, miten ryöstäjät käyttivät kirkkojen ehtoollisviinit.

Vihollisuuksien lähestymisestä oli kiirinyt tietoa Kempeleeseenkin ennalta. Kirkon irtainta omaisuutta vietiin kätköön. Isonvihan jälkeen voitiin todeta, että seurakunta omisti edelleen esimerkiksi kullatun ehtoolliskalkin ja -lautasen, kynttiläkruunun ja 10 lampetta. Niinpä vielä on jäljellä muutama 1600-luvulta peräisin oleva lampetti, samoin vuonna 1700 lahjoituksena saatu kolmihaarainen kynttelikkö. Paitsi seurakunnan varoin kirkon omaisuus oli karttunut enen Isovihaa ja karttui sen jälkeenkin myös lahjoituksina.

Ensimmäinen tapuli pääsi lahoamaan

Tapulia, josta ryöstäjät kellon veivät, ei enää ole. Ensimmäisestä tapulista tiedetään kovin vähän. Jos sekin oli Matti Härmän työtä, se on varmasti sopinut hyvin yhteen kirkon ulkonäön kanssa. Ilmeisesti ensimmäinen tapuli pystytettiin samoihin aikoihin kuin kirkkokin. Limingan talvikäräjien pöytäkirjassa tammikuulta 1693 mainitaan kempeläläisten ostama kirkonkello.

Asiakirjatietojen perusteella voidaan päätellä nykyisen tapulin rakennusvuodeksi 1769. Sen urakoi rakennusmestari Juho Väänänen.

Pari mainintaa rovastintarkastusten pöytäkirjoissa 1800-luvun alkupuolelta kertoo ensimmäisen tapulin sijainneen nykyisen läheisyydessä. Se oli vielä pystyssä, vaikka huonokuntoisena vuoden 1825 paikkeilla. Lahoamaan päässyt, kirkkotarhaa rumentavaksikin todettu vanha tapuli purettiin. Senkin kohtalo osoittaa, kuinka tärkeää on huoltaa ja remontoida myös kirkkorakennuksia ajoissa.

Pieni prinsessa lattian alla

Ennen vuotta 1822 rakennetuissa kirkkoissa on miltei poikkeuksetta hautoja lattian alla. Tuolloin lainsäädäntö kielsi kirkkoon hautaamisen. Hygieniasyiden lisäksi kieltoon vaikutti se, että kirkkojen lattiat ja penkit vaurioituivat hautoja avattaessa. Niin kävi Kempeleessäkin, jossa vanhan kirkon lattian alla on runsaat 150 hautaa.

Osa Kempeleen kirkon alle haudatuista vainajista on muumioitunut. Asia todettiin vuonna 1938, jolloin hautaholveja avattiin ensimmäisen kerran sitten vuonna 1796 tehdyn viimeisen hautauksen jälkeen. Alttarin kohdalla olevan hautasyvennyksen hirret otettiin syrjään ja paikkaa tutki muinaistieteellisen toimikunnan konservaattori.

Seuraavan kerran hautasyvennyksiä tutkittiin vuosina 1954-55 tehdyn mittavan korjaustyön ja entisöinnin yhteydessä.

Paljon huomiota ja monia arvailuja alkuperästään sai osakseen erityisen hyvin säilynyt lapsivainaja. Myös tytön vaatteet ovat hämmästyttävän hyvässä kunnossa. Kädet ovat ristissä mekon päällä. Hänellä on päässään myssy ja eräänlainen kruunu. Lapsen sanotaan näyttäneen siltä, kuin olisi kuollut vain vähän aikaa sitten.

Kirkonseudun hiekkainen ja kuiva maaperä ovat varmasti vaikuttaneet vainajien muumioitumiseen.

Aarretta vaalitaan

Huolenpidosta kempeläläiset ovat sentään saaneet joskus kiitostakin, vaikka on heitä ajoittain menneinä vuosisatoina täytynyt kirkon korjauksiin piispan- ja rovastintarkastuksissa patistaakin. Syyskuun lopulla 1881 pidetyssä piispantarkastuksessa kiitetään kirkon olevan hyvässä kunnossa. Niin täytyi ollakin, kun kirkossa oli vain vähän aiemmin viety läpi mittava korjaus- ja maalausurakka.

Piispantarkastuksessa heinäkuussa 1890 kirkko todetaan vain vanhaksi. Sitä 200-vuotias rakennus on tietysti ollut.

Sittemmin korjauksien tarpeesta on muistutettu muutaman kerran. On niitä tehtykin. Monta kertaa myös muistutuksista, seurakunnan päättäjien oman harkinnan tuloksena. Viime vuosisadalla myös valtakunnan rakennusperinnöstä vastaavat alkoivat tarjota apua ja neuvoja vanhan kirkon hoitoon, huoltoon ja remontointiin.

Nykyisellään 320-vuotiaan, mittaamattoman arvokkaan rakennuksen ylläpidossa ollaan varmasti aina valmiita kuuntelemaan parasta mahdollista asiantuntemusta. Laajalti jaettu toive on, että sen historiaa tutkittaessa voidaan jatkossakin kerrata myös edesmenneiden sukupolvien vaiheita.

Voidaanhan Kempeleessä sanoa, että ilman omapäisin ratkaisuin pystytettyä kirkkoa ei ilmeisesti olisi omaa kuntakaan.

Timo Paakki

Käytetyt lähteet:

Kempeleen seurakunnan vaiheet, K.I. Cajanus 1936

Kempeleen historia, Mauno Hiltunen 1981

Lakauden äärellä, kaupungin naapurina Kempeleen kulttuuriympäristöohjelma, Timo Paakki (toim.) 2008

Kempeleen vanha kirkko kirkkomaalaukset, Hannu Parviainen 2003

Kannen kuva: Aarne Forsman, v. 1906